

व्यवसाय

* द्वितीयक उद्योग →

- गॉसिपियम हिस्संटम् → कापूस
- केंद्रीय कापूस संशोधन केंद्र → नागपूर
- प्रादेशिक कापूस संशोधन केंद्र → नांदेड
- 1854 - मुंबई
- 1861 - अहमदाबाद } कापड उद्योग

* कापड उद्योग →

- कापड गिरण्या सर्वात जास्त → TN → IND
Mumbai → MH
- अफ्रिकेवून कापसाची आयात → स्वातंत्र्यावेळी
- सुती → 14% वटा
- जगाल कापूस उत्पादन → 25% (जास्त भारतातून [38%])
लुगवड
- रेगुका, सावता, लक्ष्मी, एकनाथ, धन्वंतरी, ज्योती, नामदेव

* किड व रोग

कीड

हरीया → देशी कापसावर

फकडी

कवडी

लाव्या → नत्र कमतरता, जस्त

तट

मुळकुजव्या

रोग

लुडलुडे

भावा

फुलकिडे

बीडमबी

BT →

- जीवाणू (अमेरिकेत मातीत आढळला)

- भारतात 2002 वापर → कापूस

- BT-1 → Cry - IAB

- BT-2 → Cry - 2ABC } जणुके

- MH-महिको कंपनी

अमेरिकेतील कंपनी करार

- कापूस हा शुद्ध कच्चा माल असल्यामुळे कापड गिरणी कच्च्या मालाजवळ किंवा बाजारपेठेत असते

- संपूर्ण जगामध्ये सर्वात जास्त (IND)

126 लाख हेक्टर जमिन कापसाच्या लागवडीसाठी असून जगातील एकूण लागवडीसाठी क्षेत्राच्या 35% भाग कापूस लागवडीसाठी आहे.

भारतातील प्रमुख राज्ये →

* MH :-

- कापसाच्या वस्तू व कापूस लागवडीत आघाडीवर.

- 122 → कापड गिरणी

- 39% कापड उत्पादन (देशातील)

- मुंबई → 63 कापड गिरण्या

- सोलापूर →

* गुजरात :-

- 118 गिरण्या

- एकूण वाटा → 35%

TN :-

- भारतातील सर्वाधिक कापड गिरण्या असणारे राज्य

- एकूण वाटा → 45%

* UP, WB :-

- कापड उत्पादन

* भारतातील तीन प्रकारचे कापड उत्पादन →

• कापड गिरण्या व कारखाने →

- एकूण उत्पादनापैकी → 80% उत्पादन

- यंत्रमाग → 83%

- हातमाग → 12%

कापड / वस्त्र उद्योगाच्या समस्या →

- कच्च्या मालाचा तुटवडा

- कालबाह्य यंत्रसामग्री

- संप व टाळेबंदी

- अनियमित वीज पुरवठा

- आजारी गिरण्या

(IND → 130%)

- कृत्रिम धाग्यांची स्पर्धा

- उत्पादन शुल्क मोठ्या प्रमाणात आकारणी

साखर उद्योग →

- सॅकरम ऑफिसी नॅरस
↓
Botanical Name (ऊस)
[Family - ग्रामीनी]
- C₄
- प्रादेशिक ऊस संशोधन केंद्र →
= पाडेगाव, मानाश
- प्रादेशिक गुठ संशोधन केंद्र →
= कोल्हापूर
- केंद्रीय साखर संशोधन केंद्र → कानपूर
- केंद्रीय ऊस संशोधन केंद्र → लखनऊ
- केंद्रीय ऊस पैदास केंद्र →
= कोईम्बतूर (तमिळनाडू)
- को. 8014 → महालक्ष्मी
- को. 7219 → संजिवनी
- को. 7125 → संपदा
- को. 86032 → नीरा
- 1904 → पहिला सहकारी कायदा
- पहिले सहकार मंत्री → अमिन शाह
- 1903 → बिहार - IND 9ला साखर कारखाना
- 1920 → MH - 9ला साखर कारखाना
- 1948-49 → विठ्ठलराव व गाडगीळ यांच्या प्रयत्नाने
↓
अहमदनगर → प्रवरानगर - लोणी
↓
IND → 9ला सहकारी साखर कारखाना

- साखरेचे कोठार → क्यूबा

- ऊस क्षेत्र → UP

- हेक्टरी ऊस उत्पादन → TN

- हेक्टरी साखर उत्पादन → TN

- साखर उत्पादन → MH

↓
पश्चिम MH

- IND → MH

↓
साखर कारखाने

अहमदनगर
(सर्वाधिक)

सोलापूर

(सर्वाधिक चावू)

* रोग व कीड →

* रोग →

* केवडा → लोह कमतरता

* गवताळ वाढ →

* रेड सॉट

* मर

* चाबुक काणी

* किडी →

- लोकरी भावा

- पिथ्या डेकूण

* एकूण ऊसापैकी खोडवा प्रकारचा
ऊस 40%

* ऊसाच्या जाती →

- आडसाली

- पूर्व हंगामी

- सुकू

- ओडवा

* ऊसाची पक्वता मोजण्यासाठी

↓
सॅक्रोमीटर /

- IND → 9ला महिला साखर कारखाना

तांबोळी, कोल्हापूर

- वसंतदादा शुगर इन्स्टीट्यूट →

मांजरी, पुणे

साखर उद्योगासंबंधी समस्या →

- कच्चा माल

- वाढवूक

- कामगार

- बीज

- पाणी, इ.

रेशीम व्यवसाय →

- क्रांती → श्वेतक्रांती

- अंशोधन → पंचगणी, सातारा

- रेशीम व्यवसाय → १) चीन } ५०%
२) जपान }
३) भारत }

- IND → मलबेशी (तुती)

- मुळा

- इरी

- तसर

- IND → १) कर्नाटक
२) MH

- Hockey stick तयार करण्यासाठी
मलबेशीच्या झाडाचा उपयोग.

* अवस्था

अंडी → अळी → कोष → पतंग

① → ② दिवस

- वाढवूक }
- शिशु } 5 महिने
- चॉकी }

- पारंपारिक रेशीम उत्पादन → MH

* चॉकी बाग →

१) 5-36 २) 5-3

- तुती → पाणी = 85-90%

* प्रौढ अळी :-

- धर → 40x20x10-12 फूट

↓
1 एकर (40K) साठी

- अंडी उबवणे → 10 दिवसान

↓
25°C ग्रेट तापमान

85-90% आर्द्रता

- ब्रशिंग करणे

↓
कालावधी → सकाळी 8:30 ते 3:00

* संगोपन अवस्था :-

* 9ली → 84 तास }
3.5 दिवस → 64% पचनशक्ती
पहिला मोन्ट

* 2री →

१व्या अवस्थेतून २व्या अवस्थेत
प्रवेश → मोन्ट उठवणे

* दुसरी →

- 2.5 दिवस

- 60 तास

- temp = 27°C ग्रेट

- आर्द्रता = 85%

- पचनशक्ती = 52%

- 24 तास कालीवर बसते

- सकाळी 6AM

2PM

10PM

} सायंवेण्याची वेळ

* तिसरी →

- 3.5 दिवस

- 80% आर्द्रता

- 26°C ग्रेट

- कालावधी = 24 तास

- पचनशक्ती = 43%

* चौथी →

- 4 दिवस
- 100 अंडीपुंजामधून उपलब्ध होणाऱ्या अळ्यांना सुरुवातीस 200 तर अखेरीस 400 sq. फूट जागा लागते
- आर्द्रता = 75%
- तापमान = 25 से. ग्रेट
- पचनशक्ती = 42%
- मोट्ट काढावधी = 30 तास

* पाचवी →

- अंतिम अवस्था
- सुरुवातीस = 400 sq. फूट अखेरीस = 800 sq. फूट
- तापमान = 24 से. ग्रेट
- आर्द्रता = 70%
- पचनशक्ती = 39%
- 6-8 दिवस
- वजन = 5-6 kg/per

* स्थीम संचनलाय स्थापना → 1997 पुणे

तुतीच्या जाती →

- कळ्या - 2
- Victory - 1
- S-56, S-36, S-3, S-13, S-34
- विश्व
- मॅसूर
- S-135
- 750-1000 mm पर्जन्य
- थंड व उष्ण → 6 हवामान

अळिंबी व्यवसायः

- प्रथिने = 34-40%
- अळिंबीचे बी → स्पॉन
- प्रकार → - बटन / थुरोपीयन
- धिंगरी / ओयस्टर
- भातकींय पेड्यावरील

Botanical name

- 1) बटन → अँग्रेनिकस बायस्पोरस
 - 2) धिंगरी → लूरोटस स्पेसीस
 - 3) होल्वरियला स्पेसीस
- बुरशी वर्गातील वनस्पती
 - केंद्रीय अळिंबी → सेलम
 - प्रादे. अळिंबी → महाबळेश्वर
 - हृदय विकार, मधुमेह → उपयुक्त

ज्यूर व्यवसाय →

- ताग, सुवर्ण तंतू

प्रकार →

- 1) ठोसा
- 2) कॅप्सूलरीस

- 180kg → 9 गासडी
- सर्वाधिक ताग उत्पादन → W.B.
- 9ली ज्यूर गिरीणी → रिसरा, W.B. 1859

लोकर व्यवसाय →

- जग → मेरिनो मीठी → 7-13kg लोकर
- IND → बिकानेरी → 1.5-3kg लोकर
- सर्वात मीठी लोकर बाजारपेठ → बिकानेर, RJ
- अंगीरा → मोहेश लोकर

- पश्चिमा - पश्चिमा लोकर
- MH - हख्खनी मेठी → सह्याद्री पर्वत
- IND → १ला लोकर उद्योग
- लाल इमली, कानपूर - 1867
- स्वतंत्र IND - ②
- 1902 → लुदियाना, पंजाब

वनस्पती तेल व्यवसाय:

- सोयाबीन → 42% प्रथिने
↓
- कडधान्य 19% तेल
- तेलबिया
- तेलबियाची शणी → तिळ
- तेलबियाचा राजा → भुईभूग
- गव्हेन धान्य पिके संशोधन केंद्र
→ जळगाव
- तेलबिया संशोधन केंद्र → लातूर
- तेलबिया व तेलबिया वनस्पती
यांचा सर्वात मोठा उत्पादक व
उपभोक्ता - IND
- शेंगादाणा - GJ
- IND → इंडोनेशिया व मलेशियातून
पामतेल आयात
- सोयाबीन तेल → अर्जेन्टिना व ब्राझील
- सूर्यफूल तेल → रशिया व युक्रेन
- खाद्य तेल → Australia

कागद उद्योग:-

- IND → १ला कागद उद्योग / कारखाना
→ ~~1832~~ 1832
शोरानपूर, W.B.
- होशिंगाबाद, MP → जोटा बनवण्याचे
कागद
(रेमी वृक्ष)
- 60-70% बांबूचा वापर (कागद उद्योग)
- सर्वात मोठी पेपर मिल → टिटावर (W.B.)
- वृत्तपत्र कागद निर्मितीचा कारखाना
→ नेपा (नेपानगर)
- पूणे → १ला कागद गिरणी = 1887
- कागद उत्पादक राज्य →
* आंध्रप्रदेश, MH, GJ, UP, WB,
MP, ओडिशा, TN, KN, आसाम

लोहपोलाद व्यवसाय →

- मॅग्नेटाइट ← MH LS → सिडेराईट (48%)
(72%)
↓
हॅमेटाइट (70%) लिमेनाईट (60%)
- 1 टन लोह पोलाद निर्मितीसाठी
10kg मॅगनीज लागते.
- सिंधुदुर्ग → रेड्डी व्हॅर
↓
जपानला लोह निर्यात
- भारत → १ला आधुनिक लोहपोलाद
कारखाना → कुन्टी, WB - 1870
- 1919 साली बर्नपूर, WB येथे
IISCO (Indian Iron & Steel
company) स्थापन
- 1923 → सर्वजनिक क्षेत्रातील १ला
लोह पोलाद प्रकल्प → VISHVESHWARYA Iron & steel
cargo, KN → भद्रावती

- खासगी क्षेत्रातील सर्वात मोठा लोह पोलाद प्रकल्प TISCO
1907 → जमशेदपूर, झारखंड
(Tata Iron & Steel company)

* भद्रावती → लोखंड व पोलाद प्रकल्प
(VISL)
(The Bhadravati)

- पूर्वी म्हैसूर iron & steel lim. या नावाने ओळखली जाणारी ही company या प्रकल्पाचा कुडरकुलान, बच्चा कुडम टेकडी चिक मंगळूर लोहखनिज पुरवठा

* शिलाई लोखंड व पोलाद प्रकल्प
- 1959
- सहकार्य → रशिया (Soviet union)
- दुर्ग, 36 गढ
- धन्वी राजहारा खाणीतून लोहखनिज तर कोखा, 36 गढ, ओकारो रशिया, झारखंड → दगडी कोळसा
बाबाघाट व झंजारा → मॅंगनीज लंदीनी, 36 गढ → चुनखडक

* सरकेला iron & steel plant →
(Hindustan Steel Lim.)

- 1959
- ओरिसा → सुंदरगढ
- सहकार्य → West जर्मनी
- मयूरगंज → लोहखनिज पुरवठा

- ३

* दूर्गापूर Iron & Steel company →

- 1962 (प्रत्यक्ष उत्पादन)
- 1956 (British company च्या सहकार्याने सुरूवात)

- दामोदर नदीकाठी, दूर्गापूर
- सिंध भूम, झारखंड } लोहखनिज
- कंदूझार, ओडिसा } पुरवठा
- राणीगंज → कोळसा

* बोकारो भारत स्टील →

- 1964
- सहकार्य → रशिया
- झारखंड
- केवोनझार खाणीतून लोहपोलाद पुरवठा

* सालेम Iron & Steel company →

- 1982
- MP

* विजयनगर पोलाद प्रकल्प

- बेल्गारी, KN
- फोस्फेट जवळ
- 1985

* विशाखापट्टणम्

- 1971
- सागर किनारी असणारा भारतीय
लोहा प्रकल्प

* हार्दितारी पोलाद प्रकल्प

- पाराद्वीप, ओडिसा
- सुरुवातीला British व South Korea च्या सहकार्याने स्थापन
- सध्या → TATA

* डोमवी पोल्हाद प्रकल्प →

- MH → रत्नागिरी
- आधुनिक लोह-पोल्हाद प्रकल्प

* कलिंगानगर

- जाजपुर, Odisha
- 1वा टप्पा पूर्ण

* पास्को पोल्हाद पाराद्विप

- ओडिशा
- South Korea Company → सहकार्य
- IND- सर्वात मोठी परकीय गुंतवणूक

* छोटे पोल्हाद उद्योग

- IND → 230 पेक्षा जास्त छोटे प्रकल्प आहेत
- क्षमता = 10,000 - 51akh टन

समस्या →

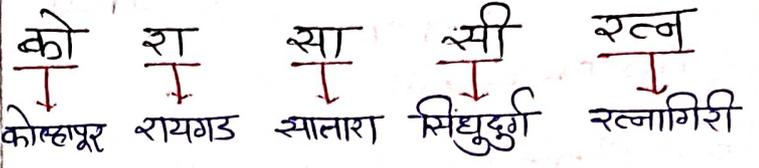
* राष्ट्रीय पोल्हाद धोरण → 2017

अल्युमिनियम उद्योग →

- बॉक्साईट → 80% वापर AI निर्मितीसाठी
- ↓
- जांभी सृदा
- कोरस्यारीशन

* बॉक्साईट आढळ →

इ. कोकण, पूर्व विदर्भ

- 1942 → जयकरनगर, पं. बंगाल

↓
अल्युमिनियम कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया कंपनी

- 1958 → Hindustan Aluminium Corporation

कच्चा माल → रांची, पलांगु, झारखंड
विज → रिहंद विजकेंद्र

- 1965 → मालको

(Madras Aluminium Company Limited)

- मेत्तूर, TN

कच्चा माल → शेवराय टेक्डी
विज →

- 1987 → नॉस्को

(National Aluminium Company)

- कोरापुड, ओडिशा

- पंचमल माली → बॉक्साईट

- अंगुल वीज प्रकल्प → वीज

सिमेंट व्यवसाय:-

- 1904 → १ला सिमेंट कारखाना → चेन्नई
- IND → १ला यशस्वी सिमेंट कारखाना
→ Indian Cement Limitation
(पोरबंदर, गुजरात)
- सर्वाधिक सिमेंट कारखाने → झारखंड
- जगात सिमेंट उत्पादन करणारे देश →
१ला → चीन
२रा → भारत

• सिमेंट उत्पादनासाठी आवश्यक वस्तू :-

- कोळसा, लाईम स्टोन, जिप्सम
(कच्चा माल)

• उद्योग स्थापन करण्यासाठी आवश्यक घटक :-

- पाण्याची उपलब्धता, अकुशल कामगार,
वाहतुक व दळणवळणाची सोय

* उद्योगाविषयी महत्त्वाच्या संस्था :-

① MIDC :-

(Maharashtra Industrial Development Corporation)

- स्थापना - 1 Aug, 1962

- मुख्यालय - मुंबई

- 1st MIDC → वागळे इ., ठाणे

* कार्य →

- अविकसित भागात विकास करणे
- महाराष्ट्रात औद्योगिक विषमता दूर करणे
- MH → उद्योगाचे जाळे पसरवणे
- जागा पुरविणे, गाळे बांधणे, रस्ते, पाणी,
वीज इ. पायाभूत सुविधा उपलब्ध
करून देणे.

② MSSTDC :-

(MH राज्य लघु उद्योग विकास
महामंडळ)

- कंपनी कायदा 1956 नुसार,
स्थापना = 13 Oct, 1962
- मुख्यालय = मुंबई

③ स्टील अँथोरीटी इंडिया लिमिटेड →

- MH → स्टील उत्पादन व वितरण
जबाबदारी
- उद्देश → स्वस्त दरामध्ये कच्चा माल
पुरवणे.
- या मंडळातर्फे पैठण, येवला येथे
उत्पादन केंद्रे स्थापन.

④ महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक व गुंतवणूक महामंडळ :-

- स्थापना = 1 March, 1966

- IDBI ज्या उद्योगांना पुनर्वित्त
पुरवठा करत नाही त्या उद्योगांना
वित्त पुरवठा करणे.

⑤ MH राज्य वित्त महामंडळ :-

- स्थापना = 1 April, 1962

- मुख्यालय = मुंबई

- लघु व मध्यम उद्योगांना वित्त
पुरवठा करणे.

- 1964 पासून गोवा व दीव दमन
बाहेर नगर हवेली यांनाही वित्त
पुरवठा करते

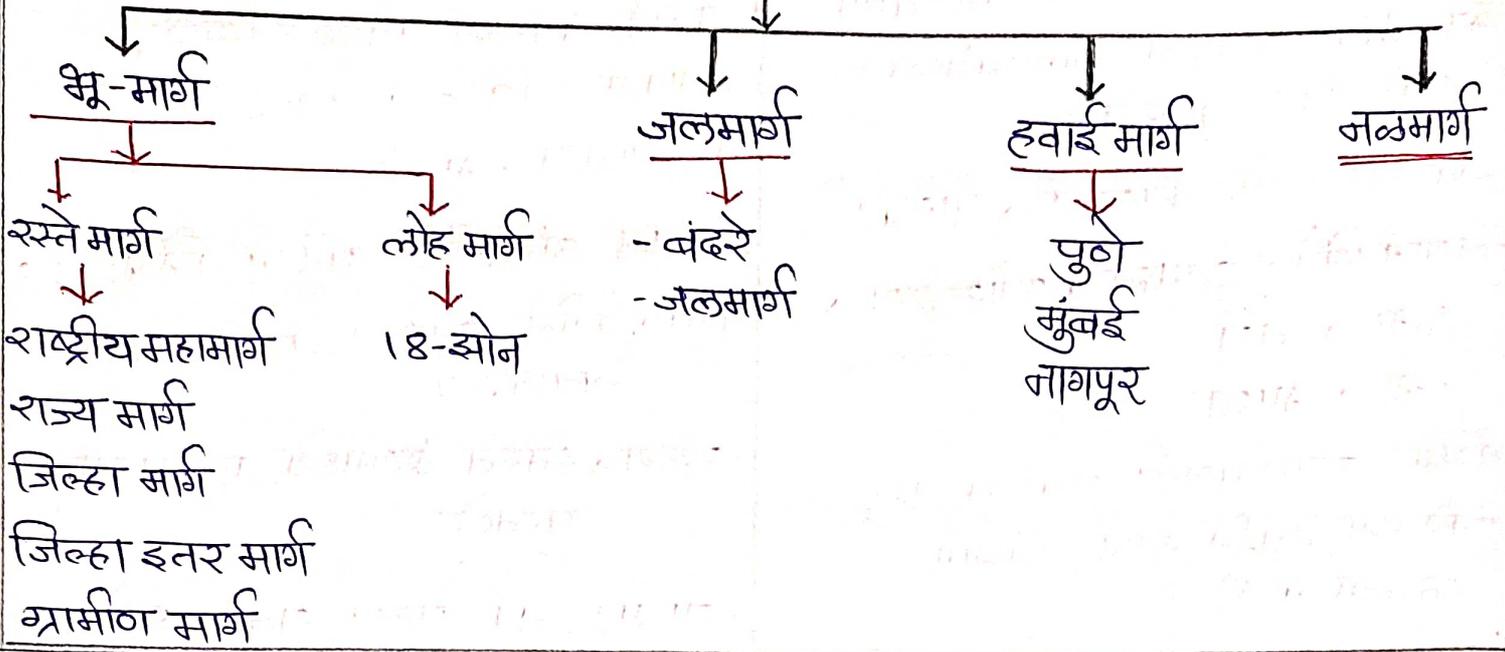
⑥ MH Electronic Corporation :-

- स्थापना = 1978, मुंबई

- electronic उद्योगांना चालना देणे

तृतीयक व्यवसाय

वाहतूक

* रस्ते :-

• MH → समृद्धी महामार्ग →

(हिंदू हृदय सम्राट बाळासाहेब ठाकरे मार्ग)

- मुंबई ते नागपूर

- एकूण लांबी = 701 km

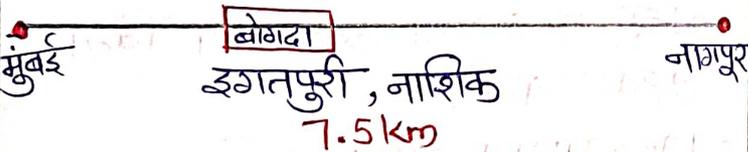
इंधन खंडी = 120 m

- 8 पट्टी

- एकूण → 10 जिल्हे

26 तालुके

390 गावे

• महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ
(MSRTC)

- 1961 पासून राज्यातील प्रवासी वाहतूक MSRTC करते

- स्थापना = 1948

- मुख्यालय = मुंबई

- दौषाक्त्य = प्रवाश्यांच्या सेवेसाठी

• MH राज्य रस्ते विकास महामंडळ :-

- स्थापना = 1996

- उद्देश = बांधा, वापरा, हस्तांतरण करा

• प्राधानमंत्री ग्रामसडक योजना :-

- 2000

- गावाची लोकसंख्या 500 असेल तर मुख्य रस्त्याला जोडणे

- डोंगराळ भागातील गावाची लोकसंख्या 250 असावी

- सध्या, C = 60%, S = 40%

• मुख्यमंत्री ग्रामसडक योजना :-

- 28 oct, 2015

- मुख्य रस्त्यांना न जोडलेल्या वस्ती जोडणे

महामार्ग विकास परियोजना:- [NHDP]

-1998

-एकूण 7 टप्पे

१) सुवर्ण चतुष्कोन

२) पूर्व-पश्चिम
दक्षिण-उत्तर } कॉरीडोर

३) 12190 km राज्य महामार्ग

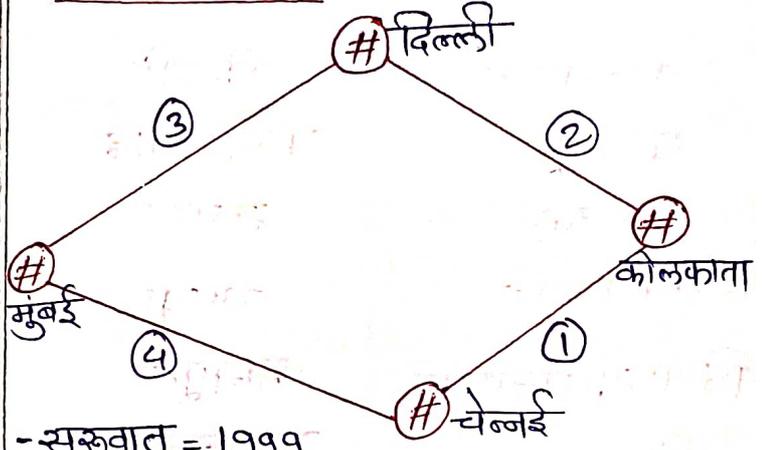
४) 20,000 km NH चे रुंदीकरण करणे

५) 5000 km NH 4 पदरी आहेत
त्याचे 6 पदरी करणे

६) नवीन हतगती महामार्ग बांधणे

७)

१) सुवर्ण चतुष्कोन:-

-सुरुवात = 1999

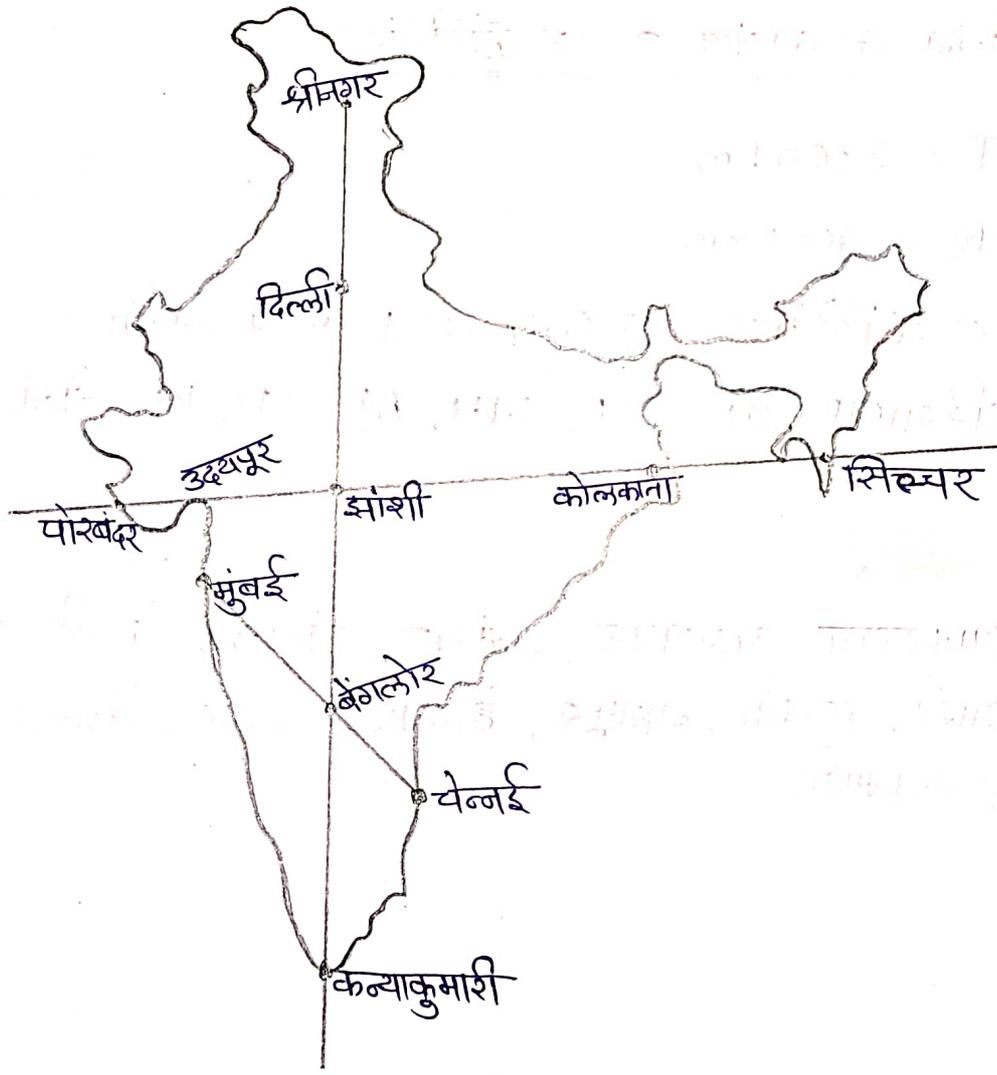
- 5846 km

- मुंबई - दिल्ली = 1419 km

- दिल्ली - कोलकाता = 1453 km

- कोलकाता - चेन्नई = 1684 km

- मुंबई - चेन्नई = 1290 km

कोलकाता - चेन्नई	दिल्ली - कोलकाता	मुंबई - दिल्ली	मुंबई - चेन्नई
कोलकाता खरकपुर कटक भुवनेश्वर विशाखापट्टणम विजयवाडा गुंदर नेल्लोर चेन्नई	दिल्ली फरीदाबाद मथुरा आग्रा कानपुर अलाहाबाद वाराणसी मोहनिया बरही आसमसोल दुर्गापुर कोलकाता	मुंबई गुरगाव जयपुर अजमेर चित्तौडगढ़ उदयपुर गांधीनगर अहमदाबाद वडोदरा सुरत सिल्लासा मुंबई	पनवेल पुणे शातारा कराड कोल्हापूर बेळगाव हुबली चित्रदुर्ग मंगलूर होसूर कृष्णगिरी कांचीपुरम

२) पूर्व - पश्चिम व दक्षिण उत्तर कॉरीडॉर :-

- पूर्व - पश्चिम = 3300 km

- दक्षिण - उत्तर = 4000 km

* दक्षिण - उत्तर कॉरीडॉर → 9 राज्य व 4 कें. प्र. जोडतो.

पंजाब, हरियाणा, UP, MP, MH, AP, TN, KN, तेलंगणा व दिल्ली.

- महत्त्वाची शहरे →

श्रीनगर, आनंदनाग, पठाणपुर, जलंधर, अंबाला, दिल्ली, आग्रा, ठवाल्हेर, झांशी, शिवनी, नागपुर, हैद्राबाद, कुर्नुल, बेंगलूर, कृष्णगिरी, मदुराई, कन्याकुमारी.

रेल्वे :-

1825 → जगातील १ली टक्कसन-डार्लिंगन
(इंग्लंड) युरोप

-1829 → फ्रान्स

-1835 → जर्मनी

-1839 → इटली

-1848 → स्पेन

-1853 → IND 16 April, मुंबई - ठाणे -
जॉर्ज क्लॉर्क (डलहौसी) 34 km

14 डब्बे, 400 रहिवासी, 3pm - 1am,
सिंध - शाहीब - सुलतान.

-3 Feb 1925 → मुंबई - कुर्ला

1) जॉन मथार्ड

2) गोपालस्वामी अय्यंगार

3) लाल बहादूर शास्त्री

सध्या → आश्विनी वैष्णव.

झोन → 1) America

2) Japan

3) India → 18 झोन

वाच्याच्या चिंतने भोपाळ जाम झाले
वाशाणी चित्तरंजन भोपाळ जमशेदपूर

इंजिन तयार होतात

* रेल्वे गेजचे प्रकार :-

1) ब्रॉडगेज → 1.676m (जस्त अंतर)

2) मिटर गेज → 1m

3) नॅरो गेज → 0.762m

4) लाईट गेज → 0.610m

5) स्टॅण्डर्ड गेज → 1.435m

IND रेल्वे लांबी → 67955.64

MH रेल्वे लांबी → 6209.98

* कोकण रेल्वे :-

IND - 51%

MH - 22% (378 km)

KN - 16%

केशव - 6%

गोवा - 6%